

О. П. Коваль

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри іноземних мов
Української академії друкарства

ПАРАДИГМАТИЧНІ ВІДНОШЕННЯ В ТЕРМІНОЛОГІЇ ТЕНІСУ

У статті проаналізовано явища полісемії, омонімії, синонімії й антонімії в терміносистемі тенісу на прикладі англійської мови та їх вплив на функціонування термінів у терміносистемі. Особливу увагу приділено причинам виникнення полісемії та проблемам омонімії. Полісемію кваліфікуємо як внутрішню й міжсистемну. Омонімію розглядаємо як міжгалузеве явище. Подано детальну класифікацію термінів-синонімів і визначено причини появи варіантності та синонімії. Антонімічні відношення досліджені на структурному й семантичному рівнях.

Ключові слова: полісемія, омонімія, синонімія, антонімія, формальні варіанти, дублети.

Постановка проблеми. Англійська спортивна термінологія відіграє панівну роль у світі спорту. Спортивні терміни використовують не лише спортсмени чи спеціалісти в галузі спорту, а й уболівальники. З метою повного взаєморозуміння й точної передачі інформації заслуговує на особливу увагу дослідження структурно-семантичних і функціональних парадигм термінології тенісу.

Термінологія тенісу як система назв розвивається разом зі свідомою діяльністю людини й формується з розвитком тенісу. Термінологічну систему тенісу розглядаємо як складне ціле, яке містить позначення різним способом взаємопов'язаних на лінгвістичному рівні наукових і професійних понять підмови тенісу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Явища полісемії, омонімії, синонімії й антонімії в терміносистемі тенісу розглянуто в працях таких учених, як К.Я. Авербух [1], С.В. Гриньов [4], Р.І. Дудок [5], Т.Р. Кияк [6], В.М. Лейчик [7], Д.С. Лотте [8], А.В. Суперанська [11], М. TeresaCabré [14].

Мета статті – проаналізувати явища полісемії, омонімії, синонімії й антонімії в терміносистемі тенісу на прикладі англійської мови та їх вплив на функціонування термінів у терміносистемі.

Виклад основного матеріалу. Одним із основних видів системних відношень у лексиці є парадигматичні, оскільки терміни здебільшого утворені на базі слів загальноживаної лексики, вони зазнають впливу тих самих лексико-семантичних процесів.

Полісемія й омонімія термінів тенісу. Явище полісемії полягає в тому, що кожне значення полісеманта пов'язане з його первинним значенням, оскільки розвинулось унаслідок певної подібності позначуваних понять. Наприклад:

– *breach* 1) пролом, отвір; 2) розрив стосунків; 3) спорт. порушення (правил); 4) перерва, інтервал; 5) мор. хвилі, що розбиваються об корабель.

У цьому прикладі всі смисли *breach* пов'язані спільною семою *порушення цілісності*. Звичайно, у процесі термінологізації між загальнономовним і професійним значенням виникають певні відмінності. У термінології тенісу, як і в лексико-семантичній системі мови, полісемія є однією з форм мовної економії. Багатозначність простежується й у межах термінології тенісу, її кваліфікують як внутрішньосистемну. Наприклад:

– *grip* 1) *the manner in which a player holds tennis racket (спосіб, у який гравець тримає тенісну ракетку) – хват;*

2) *the wrapping for the tennis racket (обмотка для тенісної ракетки)* ([www.Wikipedia.org/wiki/Grip_\(tennis\)](http://www.Wikipedia.org/wiki/Grip_(tennis)));

- *break* 1) the winning of a game in which the other player is serving – вигравш гейму на подачі суперника;

2) *a short period of time between sets* – перерва між сетами [15, с. 24];

- *game* 1) a sporting activity in which players compete against each other by following a fixed set of rules (спортивна діяльність, у якій гравці змагаються між собою, дотримуючись установлених правил) – гра;

2) *a subsection of play that goes towards making up a set o rmatch (частина гри, що становить сет або матч) – гейм* [15, с. 62].

Причиною виникнення полісемії в термінології тенісу є таке внутрішньомовне явище, як перенесення назви, що відбувається на основі метонімії, синекдохи чи метафори. Наприклад, на основі синекдохи спостерігаємо перенесення назви терміна *challenger*, який означає

1) *претендент на звання чемпіона;*

2) *челенджер – змагання з вищим призовим фондом, ніж Satellite*. Ці значення перебувають у відношеннях «частина – ціле» (учасник – змагання), де простежується спільна сема змагання.

Виникненню багатозначності сприяють також екстралінгвальні чинники – запозичення термінів із суміжних термінологій. Наведемо приклади термінів тенісу, запозичених з інших сфер спорту:

вітрильного спорту

- *cringles*, у тенісі – *кренгельс* – це пластикові кільця в ободі ракетки для нанизування струн, у вітрильному спорті – це отвір для затягування снасті в полотні паруса;

баскетболу

- *dribble* – *постукування м'ячем об підлогу перед здійсненням подачі;*

бейсболу

- *slider* – *різана подача, подача наступу, пробита зі зворотною підкруткою, що понижує відскік м'яча.*

В.Н. Прохорова називає *лексичні омоніми* результатом розкладання значень багатозначного слова, продуктом лексико-семантичного утворення [10, с. 34]. Омонімія в термінології тенісу існує як міжгалузеве явище, наприклад:

- *head* (*голова, частина тіла*) та *head* (*голівка ракетки, верхня частина*);

- *shoulders* (*плечі, частина тіла*) та *shoulders* (*плічка, частина обідка ракетки, між верхньою частиною шийки та нижньою частиною голівки*);

- *throat* (*горло, частина тіла*) та *throat* (*шийка, горловина ракетки, що знаходиться між голівкою й ручкою*) – є міжгалузевими омонімами.

Терміни-синоніми тенісу. Проблема синонімії в термінології – це прояв специфіки терміна як мовного знака, який має одне значення, незалежно від контексту. Ось чому терміни-синоніми на позначення одного поняття вважаються небажаним явищем. Проте не всі

дослідники розглядають це явище негативно. В.А. Татаринів оцінює наявність варіантів і синонімів у термінології як позитивний факт, що свідчить про розвиток наукової думки й оформлення іншими засобами фіксації реальної дійсності, що по-новому відкрились перед дослідником [12, с. 133].

Оскільки, як зазначає К.Л. Полонська, у тенісі спостерігається блискавична реакція спостерігача, тренера, партнера чи самого тенісиста на виконувану дію, вона є не логічною, а експресивно-емоційною, тому є терміни, що наділені емоційним значенням [9, с. 19]. Наприклад:

- *Two! – Два!* (*коли м'яч торкнувся сітки, але приземлився після подачі, тому подачу потрібно переграти*) є стилістичним синонімом до слова *Let!* – «*Переграти*» (*суддівське*) – *коли м'яч торкнувся сітки, не потрапив у квадрат подачі або в інших випадках, обговорених правилами гри в теніс.*

Термінологіям властива саме абсолютна синонімія, що дає підстави називати це явище термінологічною дублетністю [3, с. 54].

Класифікуючи терміни тенісу, виокремлюємо синоніми з тотожним значенням, які поділяємо на *варіанти* – синоніми, отримані внаслідок варіації форми терміна, та *дублети* – абсолютні синоніми з різною формою. Наприклад, варіантом терміна *eastern grip* (*європейський хват*) є *shakehand grip*.

Терміни *deuce set* та *advantage set* (*стандартна система ведення рахунку в сеті*) також розглядаємо як варіанти одного терміна, що є взаємозамінними. У цьому випадку змінюється атрибут, який має синонімічне значення, проте ключовими є слова *grip*, *set*.

Дослідник С.В. Гриньов у термінології тенісу розрізняє:

I. Формальні варіанти – варіанти на основі ознаки повноти (повні та короткі). Виокремлюємо такі варіанти:

- *графічні варіанти*, що різняться написанням: *racket – racquet* (*ракетка*);

- *фонетико-графічні*, що різняться тільки вимовою й варіантним написанням однакових лексем: *scene-seal – stencil* (*трафарет, що використовується для нанесення на струнну поверхню ракетки марки фірми-виробника з метою реклами*);

- *словотвірні варіанти*, що різняться тільки словотвірними афіксами: *slice-slider* (*різаний удар, що надає м'ячу в польоті зворотній оберт, за рахунок чого траєкторія його руху*

подоєжується), або моделлю утворення (чергування елементів) при тотожності елементів: *point penalty – penalty point (штрафне очко)*;

- синтаксичні варіанти – варіанти, що різняться синтаксичною моделлю утворення (порядком слів і відношенням між ними) : *code of dress – dress code (дрес код)*;

- морфолого-синтаксичні варіанти – варіанти, один із яких – терміносполучення або складний термін, а інший – його варіант, отриманий шляхом синтаксичних і морфологічних змін.

Окрім цього, у термінології тенісу виокремлюємо такі різновиди варіантів:

- еліптичні варіанти – морфолого-синтаксичні варіанти утворені еліпсисом багатоконпонентного терміна без зміни його значення: *entry form – enter (заявка тенісиста на участь у турнірі)*, *kick serve – kicker (сильно кручена подача з високим відскоком різко вбік)*, *passing shot – pass (обвідний удар – удар повз суперника, що стоїть неподалік від сітки, який для цього важкодоступний або взагалі недоступний)*;

- аббревіатурні варіанти – морфолого-синтаксичні варіанти, утворені шляхом складання частин слів багатоконпонентного терміна: *ground stroke – groundies (удари по м'ячу з відскоку, що виконуються відкритою поверхнею ракетки із задньої лінії)* та варіанти-акроніми як різновид аббревіатурних: *def – default (вихід зі змагання до його закінчення)*, *LL – lucky loser (щасливий невдаха – гравець, що програв у кваліфікаційних змаганнях, але включений до основної сітки турніру в результаті вакансії)*.

II. Дублети услід за С.В. Гриньовим [4, с. 106–108] поділяємо на різночасові, що різняться хронологічним статусом (застарілі):

- *all-comers (заст.) – open (відкритий турнір)*;

- *plate competition (заст.) – consolation (заохочувальні змагання для гравців, що прогнали в першому колі турніру)*;

- *spinning(заст.) – up or down (вгору або вниз – спосіб вибору подачі чи сторони корту перед матчем за допомогою ракетки)*;

ареальні, що різняться ареалом розповсюдження:

- *veteran(Am) – senior (Br) (ветеран)*;

- *swing volley (Am) – drive volley (удар з лету із сильним замахом)*;

- *alley (Am.) – tramlines (коридор, простір між боковими лініями)*;

- *warm-up(Am.) – knock-up (розминка)*;

різномовні – власні та запозичені:

- *Musketeers Cup – Coup de Mousquetaires (фр.) – Кубок Мушкетерів (нагорода переможцю French Open в одиночному чоловічому розряді)*.

Умовні синоніми – терміни з нетотожним, проте подібним значенням, які в певних умовах використовуються як рівнозначні та поділяються на квазісиноніми – терміни з частково однаковим значенням, які умовно використовують як рівнозначні: *backhand court (корт лівого удару) – advantage court (лівий квадрант подачі – бік корту, в який гравець подає під час розіграшу подачі в ситуації переваги)*.

Терміни-антоніми. Порівняно із синонімією, антонімію не сприймають у мові науки як проблемне явище, а радше навпаки, вона допомагає систематизувати поняття й точніше визначити їх місце в системі.

Р.І. Дудок вважає антонімами мовні одиниці, значення яких пов'язані відношенням зіставлення діаметрально протилежних ознак тотожної якості як основи семантичної опозиції [5, с. 238]. У свою чергу, В.Н. Ярцева вважає, що антонімія є протилежністю всередині однієї сутності, її логічну основу утворюють протилежні видові поняття, що є межею прояву властивості, яка визначається родовим поняттям [13, с. 36]. Наприклад:

- *up or down (вгору або вниз – спосіб вибору подачі чи боку корту перед матчем за допомогою ракетки)*, родові поняття – *вертикальний рух*.

Антонімічні відношення термінів тенісу виявляються в мовних одиницях різних типів:

1) у семантичній структурі однослівних термінів: *lose – win (програвати-перемогати)*;

2) у композитах шляхом приєднання до тієї самої частини складного слова антонімічних основ: *midsize – oversize (середній розмір – надзвичайно великий розмір ракетки)*;

3) у складі термінів-словосполучень: *open throat – closed throat (відкрита шийка ракетки – закрита шийка)*.

У структурному плані антоніми характеризуються:

- за кількістю кореневих морфем (прості та складні). До простих належать *singles – doubles (одиночні – парні)*, до складних *indoor – outdoor (усередині – назовні)*;

- за подібністю кореневих морфем виокремлюємо спільнокореневі – *glue-reglue (клеїти – переклеювати)*, різнокореневі – *soft court –*

hard court (м'який корт – корт із твердим покриттям);

- за частиномовною належністю антоніми репрезентовані іменниками – *returner – receiver* (той, хто відбиває удари – той, хто приймає подачу); прикметниками – *offensive – defensive* (нападаючий – захисний), дієсловами – *win – lose* (вигравати – програвати);

- за кількістю складових частин виокремлюємо: двокомпонентні (*open stance – closed stance – відкрита стійка – закрита стійка; low bounce – high bounce – низький відскік – високий відскік*) і багатоконпонентні (*one-handed backhand – double-handed backhand – удар зліва, виконаний однією рукою – удар зліва, виконаний двома руками*).

Л.М. Васильєв стверджує, що протилежність антонімів за їх значенням може мати контрарний, комплементарний і векторний характер [2, с. 131].

Згідно із цією класифікацією, в термінології тенісу виокремлюємо:

- комплементарні – антоніми, що позначають два взаємодоповнювальні видові поняття, які разом становлять певне родове поняття без проміжних ланок. У цьому випадку комплементарність твориться за допомогою різнокоренових номенів: *slow court – fast court* (повільний корт – швидкий корт), *offensive lob – defensive lob* (атакуюча свічка – захисна свічка);

- векторні – позначають дві протилежно спрямовані дії, явища, ознаки, відношення: *seeded – unseeded (player) – посіяний – непосіяний гравець; left court – right court – ліва частина корту – права частина корту*.

У термінології тенісу ми не виявили контрарних антонімів, тобто крайніх симетричних членів упорядкованої більшості (контрарні видові поняття), між якими є проміжне поняття.

Висновки і пропозиції. Проведене дослідження засвідчило, що причиною виникнення полісемії в термінології тенісу є перенесення назви, що відбувається на основі метонімії, синекдохи чи метафори. Виникненню багатозначності сприяють також екстралінгвальні чинники – запозичення термінів із суміжних термінологій.

Омонімія в термінології характеризується як міжсистемне явище: це або терміни різних терміносистем (*center of percussion – у технічній термінології й тенісі*) або терміни лексико-семантичного способу творення, що стали омонімами від слів, з яких утворились (*throat, head*).

Полісемію кваліфікуємо як внутрішньо-системну й міжсистемну. Що стосується омонімії, у цій термінології її кваліфікують як міжгалузеве явище.

Класифікуючи терміни тенісу, виокремлено синоніми з тотожним значенням, які поділено на варіанти – синоніми, отримані внаслідок варіації форм терміна, і дублети – абсолютні синоніми з різною формою.

Антонімічні відношення є наявними в термінології тенісу, проте не дуже поширеними. Такі терміни-антоніми становлять менше ніж 1% від проаналізованого матеріалу.

Термінології тенісу, яка утворена на базі загальноновживаної лексики, притаманні ті самі лексико-семантичні процеси. Перспективу дослідження вбачаємо в розгляді способів розвитку семантичної структури термінів тенісу.

Список використаної літератури:

1. Авербух К.Я. Манифест современной терминологии. Коммуникация: теория и практика в различных социальных контекстах. Коммуникация-2002 («Communication Across Differences»): материалы междунар. науч.-практ. конференции. Пятигорск: Изд-во ПГЛУ, 2002. Ч. 1. С. 192–194.
2. Васильев Л.М. Современная лингвистическая семантика: учебн. пособие для вузов. Москва: Высш. школа, 1990. 176 с.
3. Головин Б.Н., Кобрин Р.Ю. Лингвистические основы учения о терминах. Москва: Высшая школа, 1987. 103 с.
4. Гринев С. В. Терминоведение: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. Москва: Изд. центр «Академия», 2008. 304 с.
5. Дудок Р.І. Проблема значення та смислу терміна в гуманітарних науках: монографія. Львів : Видавн. центр Львів. нац. ун-ту ім. І. Франка, 2009. 358 с.
6. Кияк Т.Р. Семантичні аспекти нормалізації термінологічних одиниць. Вісн. Житомир. держ. ун-ту ім. І. Франка. 2008. № 38. С. 77–80.
7. Лейчик В.М. Терминоведение: предмет, методы, структура. 3-е изд. Москва: Изд-во ЛКИ, 2007. 256 с.
8. Лотте Д.С. Основы построения научно-технической терминологии: вопросы теории и методики. Москва, 1961. 157 с.
9. Полонская К.Л. Особенности функционирования теннисной терминосистемы в английском языке: автореф. дисс. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.04 «Германские языки». Москва, 2011. 25 с.
10. Прохорова В.Н. Лексико-семантическое образование русской терминологии: дисс. ... докт.

- филол. наук: спец. 10.02.01. Москва, 1983. С. 383.
11. Суперанская А.В. Общая терминология: Терминологическая деятельность. 2-е изд., стереотип. Москва: Едиториал УРСС, 2005. 288 с.
12. Татаринов В.А. История отечественного терминоведения. Классики терминоведения: Очерк и хрестоматия. Москва: Моск. лицей, 1994. 408 с.
13. Ярцева В.Н. Лингвистический энциклопедический словарь. Москва: Советская энциклопедия, 1990. 682 с.
14. Cabré M. Teresa Terminology: theory, methods and applications / edited by Juan C. Sager; translated by Janet Ann De Casaris. 1999. John Benjamins B.V Philadelphia USA. 245 p.
15. Dictionary of Sports and Games Terminology/Adrian Room Edited by Mc Farland and Company Inc. Jefferson, North Carolina, and London, 2010. 188 p.
-

Коваль О. П. Парадигматические отношения в терминологии тенниса

В статье проанализированы явления полисемии, омонимии, синонимии и антонимии в терминосистеме тенниса на примере английского языка и их влияние на функционирование терминов в терминосистеме. Особое внимание уделено возникновению полисемии и проблемам омонимии. Полисемию квалифицируем как внутреннюю и межсистемную. Омонимию рассматриваем как межотраслевое явление. Изложена детальная классификация терминов-синонимов, определены причины возникновения вариантности и синонимии. Антонимические отношения исследованы на структурном и семантическом уровнях.

Ключевые слова: полисемия, омонимия, синонимия, антонимия, формальные варианты, дублеты.

Koval O. P. Paradigmatic relations in the tennis terms terminology

The article deals with the synonymy, homonymy and antonymy in the English tennis terminology and their influence on the term system. Special attention is given to polysemy and the cases of homonymy. Polysemy has been qualified as inner- and intersystem. Homonymy is treated as an inter-branch phenomenon. The detailed classification of terms-synonyms has been presented and the reasons for synonymy have been singled out. The relations of antonyms have been studied on structural and semantic levels.

Key words: polysemy, homonymy, antonymy, formal variants, doublets.